

Konzervační zákrok na Braunově Betlémě v Novém lese u Kuksu

Petra Zítková, Jakub Ďoubal, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování

Fakulta restaurování Univerzity Pardubice provedla v červnu roku 2021 očištění sochařských děl Matyáše Bernarda Brauna v Novém lese u Kuksu. Takzvaný „Braunův Betlém“ je unikátní sochařskou galerií, kterou nechal zhotovit hrabě František Antonín Špork na přelomu 20. a 30. let 18. století, a od roku 2001 je národní kulturní památkou. Restaurátorský zákrok zbavil pískovcové sochy a reliéfy vysekané do skal biologické kolonizace, která desetiletí atakovala a rozrůstala se na jejich povrchu. Po očištění byl ve spolupráci s Národním památkovým ústavem nastaven režim pravidelné každoroční údržby, aby byl zajištěn dlouhodobý plán udržitelné péče o tuto mimořádně cennou sochařskou památku.

Náročnému procesu čištění a pravidelné konzervace předcházelo mnoho odborných diskuzí a vědeckých projektů, které v roce 2014 vyústily v pilotní ověření technologie dlouhodobé údržby na části centrálního reliéfu *Klanění pastýřů*. Z projektu Ministerstva kultury NAKI „Vybrané památkové postupy pro zkvalitnění péče o sochařské a stavební památky“¹ vzešel poznatek o biocidním účinku samotných nízkých alkoholů, které velmi rychle zahubí existující řasy, lišejníky, mechorosty i vyšší organismy. Vegetace již po několika dnech zežloutne až zhnědne a odumře. I přesto, že se alkohol po aplikaci relativně rychle odpaří, působí preventivně i určitou dobu po ošetření, a to dokonce v rámci 6–7 měsíců

i v prostředí s dlouhodobě vyšší vlhkostí.² Na základě těchto poznatků byl se souhlasem památkového ústavu v říjnu roku 2014 očištěn centrální výjev restaurátory z Fakulty restaurování, nejprve redukcí mechů a lišejníků pomocí dřevěných špachtlí, poté ošetřením směsí peroxidu a amoniaku a jeho důkladným vymytím. Následně byl povrch ošetřen postřikem etanolu, tedy technickým denaturovaným lihem.³

Na vzorové restaurování provedené v roce 2014–2015 bohužel nenavázal režim pravidelné údržby odzkoušený na centrálním výjevu, ani nedošlo k dočištění ostatních děl. Očištěný centrální výjev ponechaný od té doby bez údržby byl opětovně výrazně

1 | Projekt NAKI č. 27 „Vybrané památkové postupy pro zkvalitnění péče o sochařské a stavební památky“ DF11P010VV027, <https://projekty.upce.cz/sites/default/projekty/naki27/projekt.html>, vyhledáno 12. 2. 2022. Hlavními řešiteli byli Jiří Novotný, Josef Hada, Petra Lesniaková, Jiří Kaše, Petr Kotlík a Zdeněk Štaffen. Součástí byl dílčí úkol „Dlouhodobá péče o sochařská díla a díla uměleckých řemesel z kamene v krajině“, řešený v letech 2012–2015, z kterého vzešla metodika.

2 | Petr Kotlík, Možnosti biocidní ochrany souboru kamenných sochařských děl v Novém lese u Kuksu, *Zprávy památkové péče* 2016/76, č. 4, s. 396–401. Článek vychází z památkového postupu NAKI č. 27: Petr Kotlík, Ekologický způsob biocidní ochrany kamenných památek. Památkový postup 2015, <https://projekty.upce.cz/sites/default/projekty/naki27/pamat-postupy.html>, vyhledáno 12. 2. 2022.

3 | Jiří Kaše – Jiří Novotný – Zdeněk Štaffen, Proměny a stav reliéfu Klanění pastýřů a Příjezdu Tří králů v Novém lese u Kuksu, *Zprávy památkové péče* 2016/76, č. 4, s. 387–397.

Obr. 1 Reliéf *Klanění pastýřů* před očištěním v roce 2021. Foto: Petra Zítková

Obr. 2 Snímání vyšší vegetace za pomoci dřevěných špachtlí a kartáčů. Foto: Petra Zítková

Obr. 3 Reliéf sv. Huberta po očištění levé části výjevu mechanickým sejmutím vegetace. Foto: Petra Zítková

Obr. 4 Dočišťování biologických reziduí vodní párou. Foto: Petra Zítková

kolonizován biologickým napadením, konkrétně řasami, mechy a lišejníky. Z toho důvodu bylo v roce 2021 nejprve u každého objektu vyhodnoceno jeho zasažení organismy. Míra porostu a jeho rychlost zřejmě záleží na expozici a míře zavlhčení skalního masivu, ve kterém jsou díla vysekána. Zatímco reliéf *Vidění sv. Huberta* vykazoval masivní rozsah biologického porostu všech skupin, tak v případě reliéfů *Příjezd Tří králů* a *Klanění pastýřů* [Obr. 1] se sice jednalo o napadení v menším rozsahu, ale vyskytovaly se zde výrazně oranžové biologické povlaky, které působily značně rušivě. Špatně čitelné byly také solitérní skulptury ležící *sv. Máří Magdaleny* a *sv. Jana Křtitele*. Patrně důsledkem svého umístění a permanentního zastínění stromy byla fragmentárně dochovaná socha *Jana Křtitele* porostlá mechy do té míry, že byla na první pohled stěží rozeznatelná od okolních neopracovaných skal.

Způsob čištění vycházel z poznatků předchozího výzkumu a vyhodnocení stavu s odstupem několika let. Cílem zákroku bylo odstranit z povrchu sochařských děl řasy, mechy a lišejníky, ale přitom zachovat určitou míru patiny

povrchu. Zárok směřoval k tomu, aby bylo možné vnímat sochařskou kvalitu děl, ale zároveň je přílišným očištěním násilně nevytrhnout z přírodního prostředí, v němž je soubor zasazen. Zároveň byla sledována taková míra čištění, aby mohlo být provedeno preventivní biocidní ošetření a mohl být nastaven dlouhodobě udržitelný režim památky. Očištění soch a reliéfů v této etapě probíhalo nejprve mechanicky s využitím měkkých dřevěných špachtlí a kartáčků [Obr. 2], které šetrně sejmuly nánosy vyšší vegetace, následované dočištěním regulovanou vodní párou a omytím čistou vodou [Obr. 3 a 4]. Na povrch byl aplikován preventivní postřik etanolu [Obr. 5], který měl zahubit zárodky biologického napadení ulpívající v porézním systému a do budoucna zpomalit vznik biologického povlaku kamene. Pro zamezení rychlého odparu alkoholu byly ošetřené plochy zakryty plachtou. Posledním krokem po vyschnutí kamene bylo provedení detailní prohlídky děl s vytipováním ohrožených míst, která budou nadále důkladně sledována [Obr. 6].

Na celkové očištění bude navazovat režim následné pravidelné kontroly a údržby skulptur v Novém lese.

V jarních a podzimních měsících by měla být provedena prohlídka stavu, při které budou nově vzniklé biologické povlaky šetrně redukovány a povrch opětovně ošetřen postřikem etanolu. Režim má také za cíl průběžně dokumentovat stav děl, sledovat intenzitu ataku organismů na jednotlivých objektech, popsat riziková místa a zhodnotit účinnost nastaveného opatření.

Celá akce probíhala v rámci letních praxí ateliéru restaurování a konzervování kamene, na které se podíleli studenti z 3. až 5. ročníku pod vedením pedagogů, restaurátorů, kteří se také procesu aktivně účastnili, jmenovitě MgA. Petry Zítkové, MgA. Petra Rejmana a doc. Jakuba Ďoubala, Ph.D. [Obr. 7].

Současní návštěvníci si díky tomuto restaurátorskému zásahu budou moci konečně po mnoha letech prohlédnout celý soubor bez masivního biologického napadení zastírajícího modelaci a ocenit tak krásu děl zcela výjimečného barokního sochaře [Obr. 8].

Obr. 5 Plošná aplikace denaturovaným lihem formou postřiku a následné zakrytí plachtou. Foto: Petra Zítková

Obr. 6 Dokumentace stavu sochařských děl po očištění. Foto: Petra Zítková

Obr. 7 Studenti a pedagogové Ateliéru restaurování a konzervace kamene, kteří se na zásahu podíleli. Foto: Petra Zítková

Obr. 8 Stav Braunova Betléma po kompletním očištění v roce 2021. Foto: Petra Zítková